

CARSIMUM. DATE NOI DESPRE PLANIMETRIA FORTIFICAȚIEI (SEC. IV-VI p.Chr.)

Constantin NICOLAE*

Cuvinte-cheie: Hârșova, cetatea Carsium, edificiu, bazilică, str. Unirii, str. Carsium, portul antic, poarta cetății.

Keywords: Hârșova, Carsium fortress, building, basilica, Unirii street, Carsium street, ancient harbour, fortress gate.

Rezumat: O discuție despre planimetria cetății Carsium este o chestiune relativ nouă. Abia acum s-a lămurit, sperăm definitiv, raportul dintre fortificația antică (romano-bizantină) și cea medioevală (otomană). Descoperirea porții de nord a cetății și a unor părți din edificiile antice în perimetrul cuprins între str. Unirii și portul antic de pe malul Dunării, considerat de noi limita de sud a fortificației, ne-a permis abordarea acestui subiect. În spațiul delimitat, unde se află și un cartier al orașului actual Hârșova, au fost realizate câteva cercetări, în mare parte nefinalizate, dar suficient de concludente, care ne permit să stabilim, cu titlu preliminar, anumite limite ale fortificației antice. Acestea sunt: edificiul de pe strada Alexandru cel Bun, edificiul din „cetate”, elementele de fortificație din sectorul „incinte vest”, portul antic, edificiul din strada Călărăși și poarta de nord a cetății (Pl. I).

1. Edificiul 1 (Pl. II). Se plasează la intersecția străzilor Alexandru cel Bun și Cetății, în capătul de vest al suprafeței rezervate. Aici sunt scoase la lumină două obiective: trei „edificii” ridicate în perioada romano-bizantină, cercetate parțial și două ziduri, orientate pe direcția E-V și N-S, cu lățimea de 2,50 m, ceea ce ar sugera existența unei construcții cu caracter defensiv, poate chiar o incintă care ar fi putut apăra cetatea și așezarea antică în secolele II-III p.Chr. Situația întâlnită în acest sector, în ansamblul ei, deosebit de interesantă și de importanță excepțională pentru planimetria fortificației, poate să ne indice limita de vest a cetății Carsium în perioada romană târzie și începutul celei romano-bizantine.

Edificiul 1 a (Pl. III, Fig. 1) reprezintă, practic, un zid cu orientarea E-V aflat ca 25-30 m nord față de săpătura menționată mai sus (la nord de strada Cetății). Nu avem indicii că între cele două există o legătură directă. Caracteristicile mortarului de aici sunt

* Constantin NICOLAE: Muzeul „Carsium” Hârșova, Str. Revoluției 27, 905400, Hârșova; e-mail: ct.nicolae@yahoo.com.

similare edificiului 2 aflat la sud de strada Cetății. La baza zidului s-a identificat o monedă din prima parte a secolului al IV-lea.

2. Edificiul de pe „cetate” (Pl. IV, Fig. 2) reprezintă o parte dintr-o construcție cu ziduri din piatră legată cu mortar dar și pământ. Atât tehnica de construcție cât și stratigrafia indică mai multe faze de refacere între secolele III-VI. Săpătura nu s-a extins pentru a urmări dimensiunile construcției. Deasupra zidurilor distruse s-a identificat o locuință „Dridu”.

3. Elementele de fortificare din sectorul „incinte vest” au fost analizate de noi într-un articol precedent. Acum doar precizăm că acestea, la care adăugăm resturile de ziduri din sectorul „incinte nord” descoperite în campania 2008, pe de o parte, și poarta de nord a cetății, de cealaltă parte, nu pot fi încadrate planimetric în același sistem de apărare. Cel mai probabil, fiecare reprezintă faze sau refaceri ale fortificațiilor care au funcționat între secolele IV-VI.

4. Basilica de la Carsium (Pl. V, Fig. 3) a fost identificată parțial, în S I în anul 1994. Zidurile se păstrează pe înălțimea maximă cuprinsă între 0,30-0,63 m și au grosimea de 0,70 m. Sunt ridicate din piatră cu asize neregulate din cărămidă prinse cu mortar din nisip, var și cărămidă pisată. În interior se păstrează parțial un pavaj din cărămizi pe care s-au executat, în pasta crudă, pentagrame. Dacă se va demonstra că edificiul a avut o singură navă, atunci dimensiunea posibilă ar fi fost cuprinsă între 6/8 x 12/14 m, iar cu trei nave putea avea 17/18 m x 25/30 m.

5. Portul antic (Pl. VI, Fig. 4). Se plasează în partea de sud a fortificației, la Dunăre, între două stânci care au fost ajustate, cel mai probabil, chiar în antichitate, special în acest scop. Cercetarea, realizată în campania anului 2012, a identificat trei faze constructive.

A. Perioada romano-bizantină (Faza a III-a) este reprezentată de un rest de zid ridicat din piatră mică prinsă cu mortar din nisip, var și cărămidă pisată. Se păstrează pe înălțimea actuală de peste 2 m și lățimea de 2,80 m.

B. Faza a II-a se identifică printr-un rest de zid aflat la adâncimea de 1,60 m numai între pintenul calcaros și stânca din aval (spre vest). Are aceleași caracteristici constructive ca precedentul. În fața zidului, la adâncimea de 2,90 m s-a evidențiat un nivel de incendiere.

C. Faza I, cea mai veche, identificată acum, se află la adâncimea de 3,20-3,30 m. Zidul este legat spre est de același pinten stâncos, este ridicat din piatră mică prinsă cu mortar din nisip și var, lipsit de consistență. La adâncimea de 3,40 m s-au identificat mai multe amprente ale parilor folosiți la substrucția zidului pe solul instabil de lângă apă. Astfel apare clar respectarea indicațiilor date de Vitruvius la ridicarea zidurilor acolo unde locul „este moale”.

6. Edificiul din strada Călărași (Pl. VII, Fig. 5) reprezintă restul unei construcții cu ziduri din piatră prinsă cu pământ, cu cel puțin două faze, distrusă de un incendiu puternic. Zidurile au grosimea de 0,75 m și se păstrează pe înălțimea maximă de 1,10 m. În exterior, spre sud, se găsește, în condiții precare, restul unui pavaj din piatră lustruită pe alocuri. Din pământul dintre pietrele acestuia s-a recuperat o monedă de la Constantin cel Mare.

În ansamblu, considerăm că aceste descoperiri sunt de importanță deosebită nu numai pentru reconstituirea istoriei cetății Carsium, a evoluției ei în timp, cât mai ales

pentru a stabili limitele ei pe teren. Deocamdată cunoaștem, cu exactitate, pentru aceste secole, limitele maxime de nord și sud ale cetății Carsium.

Abstract: A debate regarding the planimetry of Carsium fortress is a relatively new item. Only now, we hope definitively, the relation between the ancient (Roman – Byzantine) fortification and the Middle Ages (Ottoman) one is cleared up. The discovery of the fortress North gate and part of some ancient buildings in the area between Unirii street and the ancient harbor at the Danube shore, considered by us as the fortress South limit, have allowed us to approach this subject. Inside the before mentioned space, where also a quarter of Hârșova town exists, some research was made, a larger part of them unfinished, but conclusive enough to allow a preliminary certain limits tracing for the ancient fortification. These are the building on Alexandru cel Bun street, the building inside the “fortress”, the fortification elements in sector “West precincts”, the ancient harbour, the building on Călărași street and the North gate of the fortress (Pl. I).

1. Building 1 (Pl. II). It is placed at the crossroads of Alexandru cel Bun and Cetății streets, at the West end of the reserved surface. Two objectives were unearthed here: three partly researched “buildings” erected in Roman – Byzantine period, and two E-W and N-S oriented, 2.50 m thick walls, suggesting the existence of a defensive line, maybe even precincts which could defend the fortress and the ancient settlement in the 2nd-3rd centuries AD. The situation found in this sector is on the whole especially interesting and of exceeding importance for the fortress planimetry and may establish the Western limit of Carsium fortification in the late Roman and the beginning of the Roman – Byzantine period.

Building 1a (Pl. III, Fig. 1) practically represents an E-W oriented wall, placed at about 25-30 m North of the before mentioned excavation (North of Cetății street). We have no hints that there is a direct link between them. The mortar composition is here similar to the building two, placed South of Cetății street. A coin from the first part of the 4th century was identified at the base of the wall.

2. The building inside the „fortress” (Pl. IV, Fig. 2) represents part of a construction with walls of stone attached with mortar but also with earth. The building technique and also the stratigraphy show a number of rebuilding phases during the 4th to the 6th century. The excavation was not extended to determine the complete size of the building. A „Dridu” dwelling was identified above the destroyed walls.

3. Fortification elements in sector „West precincts” were analysed by us in a foregoing article. We only specify now that these, to which we add the wall remnants in sector „North precincts” discovered during the 2008 campaign on one hand and the North gate of the fortress on the other hand, cannot be enclosed as planimetry to the same defensive system. Most probably each of them at their turn represent phases or rebuildings of the fortifications used during the centuries 4-6.

4. The basilica in Carsium (Pl. V, Fig. 3) was partly identified in S I in 1994. The walls are preserved on a maximum height between 0.30 and 0.63 m and are 0.70 m thick. They are built of stone with irregular brick layers attached with mortar made of sand, lime and pounded bricks. A pavement made of bricks on which pentagrams were imprinted in the crude paste is partly preserved inside. If proven that the edifice had a single nave, then the possible measurements could be between 6/8 x 12/14 m, maximum 17/18 m x 25/30 m.

5. **The ancient harbour** (Pl. VI, Fig. 4). It is placed in the fortification Southern part, at the Danube, between two rocks which were adjusted specially for this purpose most probably even in ancient times. The excavation which took place during the 2012 campaign has identified three building phases.

Roman – Byzantine period (3rd phase) is represented by a wall remnant built of little size stone attached with mortar made of sand, lime and pounded bricks. It is now preserved with a height of over 2 m and is 2.80 m thick.

The 2nd phase is identified by a wall remnant placed 1.60 m deep, only between the limestone spur and the downstream rock (to West). It has the same building characteristics as the former. An arson level was discovered at a depth of 2.90 m in front of the wall.

The 1st phase, the oldest one, only recently identified, lies at a depth of 3.20-3.30 m. The wall is attached to East to the same rocky spur, is built of little size stone attached with mortar made of sand and lime, lacking firmness. At a depth of 3.40 m a number of impressions from the poles used at the wall substructure were identified in the unstable soil near the water. Thus, it clearly appears that Vitruvius' rules for erecting walls where the soil „is soft” are respected.

6. **The building on Călărași street** (Pl. VII, Fig. 5) represents the remnants of a building with walls erected with stone attached with earth, with at least two phases, destroyed by a violent arson. The walls are 0.75 m thick and are preserved on a maximum height of 1.10 m. Outside, towards South, there are in a poor condition preserved stone pavement remnants, polished here and there. A coin from Constantine the Great was recovered from the earth between its stones.

On the whole we consider that these discoveries are of utmost importance, not only for restitution of Carsium fortress history, its vertical evolution, but especially for horizontally establishing its limits. For now, we know for these centuries the exact Carsium fortress North and South limits.

Despre evoluția pe orizontală a cetății Carsium s-a vorbit puțin în ultima perioadă de timp¹. În lipsa unor cercetări fundamentale s-a apelat mereu la planurile și opiniile puse în circulație la mijlocul secolului trecut pe acest subiect². Cercetările sistematice debutate în anul 1993, și mai ales rezultatele obținute în sectoarele „incinte vest” și „incinte nord”³, au clarificat, în linii mari, legătura dintre fortificația antică și cea medievală, în timp ce descoperirea porții de nord a lămurit pe deplin raportul dintre fortificația romano-bizantină și cea otomană⁴. Mai mult, toate cercetările, sistematice sau preventive, au dus la obținerea unor rezultate care necesită, în această fază a cercetării, rediscutarea problemelor principale privind topografia și planimetria fortificației din secolele IV-V⁵: dimensiuni, limite, arhitectura defensivă, elemente de viață urbană etc.

¹ Problema a fost tratată doar tangențial. Vezi ARICESCU 1971, p. 356; NICOLAE 1993, p. 217. Punctul de vedere potrivit căruia zidul de incintă aflat de-a lungul străzii Carsium ar avea origine antică nu mai este de actualitate. Cercetările din ultimul deceniu au demonstrat că acesta aparține fortificației medievale. Vezi NICOLAE 2016, p. 49-84.

² CONDURACHI 1967, p. 169-170; BARNEA 1971, p. 79.

³ NICOLAE 2015-2016, p. 281-304; NICOLAE 2017, p. 307-321.

⁴ NICOLAE 2018, p. 343-363.

⁵ NICOLAE 2018 a.

Descoperirile arheologice din perimetrul cuprins între strada Unirii și malul Dunării, nu multe la număr, dar foarte importante, ne permit să abordăm câteva dintre temele fundamentale formulate mai sus. Discuțiile prezentate în continuare, raportate la poarta de nord a cetății și la suprafața rezervată de la Dunăre, oferă primele imagini, parțiale firește, ale dimensiunii, dar și asupra arhitecturii din interiorul fortificației.

În același timp, prezentarea generează o serie de întrebări ale căror răspunsuri pot fi completate numai prin efectuarea unor săpături de mare amploare atât pe suprafața rezervată, cât și dincolo de aceasta, spre intrarea pe poartă.

În paginile de mai jos pornim de la premisa că fortificația de secolul al IV-lea a acoperit tot spațiul de la poarta de nord, până la abruptul stâncos de la Dunăre. Este vorba despre o distanță (de la nord, nord-vest spre sud, sud-est) de cca. 300 metri. Descoperiri arheologice efectuate pe suprafața rezervată, încadrate în acest perimetru, unele publicate deja⁶, altele prezentate mai jos, demonstrează această situație. Nu știm limitele de est și vest ale fortificației deoarece puținele cercetări preventive derulate în această parte a localității nu au permis obținerea de date în acest sens. Singura săpătură care ne poate oferi anumite indicii, din acest punct de vedere, este cea de la intersecția străzilor Cetății și Alexandru cel Bun („Edificiul” 1). Celelalte descoperiri (edificiile din „cetate” sau cel identificat parțial pe strada Călărași, la care se adaugă și construcțiile din zona portului antic) aparțin fără îndoială fortificației din secolele IV-VI (Pl. I). Nu luăm în discuție, la această dată, restul de turn descoperit de Gh. Cantacuzino în perimetrul cuprins între strada Unirii și strada Carsium⁷ (nr. 8). Este posibil ca acesta să se lege de un rest de zid pe care l-am identificat, în urmă cu un deceniu, pe strada Unirii. Acest punct, extrem de important, va face obiectul unor cercetări în perioada imediat următoare care și va fi prezentat cu altă ocazie⁸.

1. Edificiul 1⁹ (Pl. II). Se plasează în partea de vest a fortificației, la intersecția străzilor Cetății și Alexandru cel Bun. În cele zece campanii s-au pus în evidență, de fapt, trei edificii cu faze diferite de construcție și refacere. Fără să intrăm în detaliile rezultatelor obținute, reținem doar ceea ce ne interesează în legătură cu tema noastră. Două dintre clădiri au fost ridicate din piatră prinsă cu mortar (de culoare deschisă la cea de-a doua), iar la a treia, din piatră prinsă cu pământ. Și stratigrafia generală din acest sector este relevantă pentru întreaga fortificație. Din secolul I a.Chr. până în secolele IV-VI p.Chr. materialele autohtone și cele romane sau romano-bizantine, deși nu abundă, sunt prezente. Cea mai importantă descoperire de aici, în contextul problemei noastre, o reprezintă restul de fundație din piatră prinsă cu mortar roz, având grosimea de 2,50 m, surprinsă

⁶ CHIRIAC *et alii*, 1999, p. 324-326.

⁷ CANTACUZINO 1992, p. 59, fig. 1, Hârșova. Planul de situație al săpăturilor arheologice din zona str. Carsium-str. Unirii, 1988-1989.

⁸ Este posibil ca acesta să reprezinte o altă fază a cetății Carsium; rămâne de văzut în urma săpăturilor viitoare dacă se va confirma această supoziție.

⁹ Cercetare realizată parțial de un colectiv al MNIR și Institutul de Arheologie București în perioada 1990-2001 (colectiv Oana Damian, Paul Damian, Mihaela Simion, Adela Bâltâc, Christina Știrbulescu, Romeo Cârjan, Emil Dumitrașcu). Pentru rezultatele obținute în cercetarea obiectivului vezi DAMIAN 1997, p. 231-240; CCA 1994, p. 31; 1995, p. 40; 1996, p. 56-57; 1997, p. 26; 1998, p. 28; 1999, p. 53; 2002, p. 194-195.

pe lungimea de 4 m peste care se așază edificiul 1. După cum precizează autorii cercetării, în campania anului 1994 „... s-au făcut observații asupra a două ziduri anterioare edificiului, unul orientat aproximativ E-V, celălalt S-N, din care se păstrează, din păcate, doar prima asiză din fundație, cu o lățime de 2,50 m”. Unul din ziduri a secționat o groapă cu materiale romane timpurii și fragmente getice lucrute cu mâna care se datează cel mai târziu la începutul secolului al II-lea p.Chr. Lățimea fundației este neobișnuită pentru o simplă construcție ridicată în scop militar, civil sau de cult, sau cu altă destinație. Aceasta se poate încadra cel mai bine la categoria construcțiilor defensive. Mai precis, acum, după ce am reușit să conturăm dimensiunea fortificației romano-bizantine de la nord la sud, nu ni se pare o exagerare dacă am considera că descoperirea poate reprezenta limita ei vestică din acest punct. După cum indică raportul dintre zidul de apărare și groapa cu materialele datate la începutul secolului al II-lea, acesta a fost ridicat în intervalul secolelor II-III. Din păcate, rapoartele publicate nu dau alte detalii cu privire la cele două ziduri. Este posibil ca incinta de sec. IV-V să fie pe undeva, prin apropiere.

2. **Edificiul 1a (Pl. III, Fig. 1).** La cca. 20 m nord de edificiul 1, dincolo de strada Cetății, o cercetare preventivă derulată în anul 2010, a identificat un rest de zid cu orientarea est-vest. Acesta se păstrează pe înălțimea maximă de 1,60 m, are grosimea de 0,65 m și a fost surprins pe lungimea de cca. 11 m. Ridicat din piatră mică prinsă cu mortar bej-deschis, cu urme de cărămidă măcinată, zidul a fost perforat de o groapă cu material medieval. A fost ridicat peste un nivel cu materiale romane (fragmente de țigle și olane) de pe care s-a recuperat o monedă din prima parte a secolului IV (tip *PROVIDEN-TIAE CAESS*). Zidul are unele caracteristici asemănătoare cu cele ale edificiului nr. 2, aflat la sud. Nu vrem să sugerăm că cele două au făcut parte dintr-o construcție mai mare, dar că au fost ridicate în aceeași perioadă pare mult mai probabil. De fapt, suntem într-un perimetru din care provin și alte materiale arheologice antice. De pe strada Alexandru cel Bun a fost scos la lumină, la începutul secolului trecut, fragmentul de inscripție¹⁰ publicat de Vasile Pârvan considerat piatra de fondare a fortificației ridicate în timpul împăratului Traian¹¹. Din păcate nu avem indicii cu privire la contextul arheologic al descoperirii. Este posibil ca fragmentul să se fi aflat aici, la vremea respectivă, în poziție secundară.

3. **Edificiul de pe „cetate”.** Reprezintă o parte dintr-o construcție, cu ziduri din piatră prinsă cu mortar, descoperită și cercetată în S II, carourile 61-65¹² (Pl. IV, A; B, C; Fig. 2). Cercetarea a surprins partea de nord a unei încăperi mărginite la est, vest și nord de ziduri. Lipsa de omogenitate a elevației indică existența mai multor faze de construcție/refacere a edificiului. Lungimea totală a

¹⁰ Inventar 1904, p. 26.

¹¹ PÂRVAN 1913, p. 15.

¹² Săpătură realizată în campaniile din 1995-1999. Colectivul de la Carsium a avut următoarea componență: Adrian Rădulescu, resp. șt., Panait I. Panait, Aristide Ștefănescu, Tudor Papisima, Daniel Flaut, Costel Chiriac, Gabriel Talmațchi, Constantin Nicolae, membri colectiv. Rezultatele obținute au fost prezentate în sinteză în CCA, Hârșova „Cetate”, Campania 1995 (1996), Campania 1996 (1997), Campania 1997 (1998), Campania 1998 (1999), Campania 1999 (2000).

zidului de nord este de 6,80 m și grosimea actuală este de 0,60 m. Pe latura de est se adosează zidului un altul din piatră prinsă cu pământ. Spre vest, zidul este ridicat din piatră ceva mai mare (0,32 x 0,23 x 0,41 m) cu asize neregulate din cărămidă, fapt ce poate sugera existența unei faze ceva mai timpurii. Săpătura a ajuns în exterior (spre nord) până la adâncimea de 3,30 m, la nivelul stâncii. Spre interior s-a săpat până la adâncimea de 2,70 m, sub nivelul de distrugere al edificiului, unde a fost identificată o nivelare mai mare cu materiale romane târzii. Stratigrafia în interiorul zidurilor (**Pl. IV B**) indică două nivele majore de arsură corespunzător etapelor de funcționare și distrugere prin incendiere a edificiului (nr. 10, primul și nr. 6 ultimul). Sub ultimul nivel se păstrează încă suprafețe mari din podeaua lutuită (7). Între cele două niveluri se află pământ brun deschis cu piatră, urme de arsură și cărbune (8, 9). După ceramica descoperită și materialul numismatic identificat până în 1997¹³, dar și cel din campaniile 1998-1999¹⁴, rezultă că prima fază de utilizare a edificiului în forma cercetată este caracteristică secolului al IV-a, fără a depăși însă perioada împăraților Valentinian-Valens. Două piese descoperite la - 2,30-2,67 m poartă efigiile Iuliei Domna (emisiune tomitană 217 p.Chr.) și ale împăratului Probus. Acestea vin de sub primul nivel de arsură și pot sugera o fază mai veche sau chiar un alt edificiu din care se păstrează acum numai zidul vestic. Cinci monede datează din timpul împăraților Constantin cel Mare și Constantius II. Ultima fază de funcționare este atestată de o monedă de la Justin II (emisiune din anii 571-572). Peste un nivel consistent din pământ cu piatră și arsură, format, cel mai probabil, după distrugerea acestuia, se așează o locuință „Dridu” (5). Aceasta este identificată prin nivelul mare de cenușă și pământ ars. În faza a doua podeaua acesteia s-a mărit dincolo de zidul longitudinal. În partea superioară a sectorului se înregistrează un nivel cu materiale medievale, legat fără îndoială de ultima fază de funcționare a fortificației din secolele XVI-XIX (1). Profilul de nord (**Pl. IV, C**) este mult mai simplu și reflectă mai bine stratigrafia în integralitatea ei, de la suprafața actuală a solului până la nivelul stâncii. Primul nivel este constituit de o arsură puternică (15) peste care urmează o nivelare uriașă cu pământ compactat cu materiale romane (12) și rare lentile de pământ galben. Aceasta este întreruptă de zidul din piatră legată cu pământ adosat edificiului (13) în spatele/în fața căruia se găsește un rest de zid roman din piatră prinsă cu mortar, îngrijit realizat (14) și care ilustrează o fază anterioară de locuire a cetății. Peste cele două ziduri se așterne un nivel de pământ brun deschis cu resturi de cărbune (8) întrerupt de nivelări din pământ brun închis cu piatră, cărbune și arsură (9, 10) în care apar lentile de pământ galben (11). Deasupra întâlnim un nivel consistent, dar neomogen ca grosime, de arsură (7) deranjat de gropi medievale timpurii (1, 2, 3). Paralel cu zidul longitudinal al edificiului se află un nivel de pământ brun deschis cu piatră și fragmente de țigle (6), format, poate, chiar ca urmare a distrugerii clădirii. Deasupra se găsește pământul brum închis, compactat cu piatră (4, 5). Lipsa nivelului medieval indică anumite intervenții antropice, cel mai probabil dateate în epoca modernă, dacă nu cumva acesta a fost afectat de săpătura efectu-

¹³ CHIRIAC *et alii* 1999, p. 324-325, nr. 23, 28, 29, 31.

¹⁴ Identificarea pieselor a fost făcută de Gabriel Talmațchi, participant la cercetarea edificiului. Îi mulțumim și pe această cale.

ată de Andrei Aricescu¹⁵. Monedele descoperite în exteriorul edificiului, șase la număr, circulă de la Diocletian până la Valens.

În urma cercetării au fost scoase la lumină numeroase materiale (fragmente de vase din sticlă, obiecte din metal, vase diverse din ceramică). Printre dărâmăturile recuperate din partea de vest a edificiului se remarcă fragmentul de altar din calcar pe care s-a reîntregit inscripția *Deo/ Invicto/ M[it(h)r]a[e]?/ Luc[ia]n(us)/ ex v[oto]/ [posuit]*¹⁶.

Nu putem explica, în stadiul actual al cercetărilor, prezența aglomerării de piatră din caroul 66 care a fost intersectată de zidul de vest al edificiului. Dacă acesta va fi găsit și spre nord și sud, atunci putem vorbi de o amenajare defensivă făcută în condiții excepționale, la un moment dat, care nu a mai fost demontată ulterior.

În stadiul actual al cercetărilor nu putem spune ce rol a avut această construcție și nici ce loc a ocupat în planimetria fortificației. Deschiderea săpăturii spre sud, ar putea aduce clarificări noi cu privire la destinația acesteia și precizări pentru stratigrafia sitului.

4. Elemente de fortificație din sectorul „incinte vest”. Fără a reveni asupra acestora deoarece au fost publicate recent¹⁷, vom preciza doar faptul că restul de zid care a fost afectat serios de incinta mică a fortificației medievale, cu lățimea actuală de 1,40 m, și baza turnului rotund peste frontul căruia se așază incinta mare, nu pot fi corelate între ele și nici cu descoperirile din partea de nord a fortificației (poarta de nord sau posibilul turn aflat la vest de aceasta). Nu este exclus ca acestea să fie refaceri ale cetății între marile faze de construcție de la începutul secolului al II-lea p.Chr., secolul al IV-lea sau secolul al VI-lea. Extinderea săpăturilor în sector va aduce lămuriri suplimentare cu privire la originea elementelor de fortificare și integrarea lor în contextul defensiv al cetății Carsium.

5. Basilica de la Carsium. În campania 1994, în S I, c. 20¹⁸, sub zidul medieval târziu, a apărut, la adâncimea de 2,30 m, restul unui zid absidat. Extinderea săpăturii în carourile 21-25 a dus la identificarea parțială a edificiului considerat a fi o bazilică creștină¹⁹. În două campanii (1994-1995) s-a cercetat obiectivul în limita dimensiunilor secțiunii (Pl. V, Fig. 3). Construcția a fost realizată din piatră și asize neregulate de cărămidă, prinse cu mortar din nisip, var și cărămidă pisată. Zidurile au lățimea de cca. 0,70 m și se păstrează, în zona cercetată, pe înălțime variabilă cuprinsă între 0,30-0,60 m. Ridicarea edificiului pornește de la nivelul

¹⁵ Campaniile de început de la Carsium au avut ca obiectiv redeschiderea secțiunilor magistrale (E-V și N-S) făcute de Andrei Aricescu în anul 1963, fără a se cunoaște amănunte legate de săpătura acestuia. Participanții la campania din anul 1963 ne-au mărturisit că șanțurile făcute au fost foarte mici (de adâncime mică) iar în anumite porțiuni abia se zăreau.

¹⁶ BĂRBULESCU & BUZOIANU 2009, p. 400 și 406, fig. 6 a și 6 b.

¹⁷ NICOLAE 20015-2016, p. 285; p. 290-291, Fig. 14.

¹⁸ În campania 1997 s-a refăcut caroiul pe ambele secțiuni magistrale. Inițial în 1993, pentru S 1 punctul 0 a fost plasat la limita de sud a turnului comandantului, astfel că o continuare a secțiunii dincolo de incinta mică, nu s-ar fi putut corela cu restul săpăturii. Noul caroiu a pornit acum de la sud, de pe stânca aflată la suprafață, cu posibilitatea prelungirii spre nord chiar dincolo de incinta mare.

¹⁹ CHIRIAC & NICOLAE 1995, *pass.*; ZUGRAVU 1997, p. 371.

stâncii. Pentru omogenizarea denivelărilor și prepararea patului destinat podelei din cărămizi de paviment s-a aplicat un strat de câțiva centimetri de pământ galben. Cărămizile poartă pe suprafața lor pentagrame. Unele se aflau încă la locul lor. Absida este orientată către sud, sud-est²⁰. Din păcate săpătura nu a fost dusă, spre nord, până la incinta mică pentru a se vedea raportul care există între zidurile construcției descoperite și sistemul defensiv al cetății. Cauza principală a încetirii săpăturilor a reprezentat-o nivelul medieval timpuriu, foarte consistent în această parte a cetății. Nu cunoaștem alte detalii cu privire la tipologia bazilicii. Pornind de la premisa că are o singură navă, ar însemna că se încadrează în categoria edificiilor de cult cu dimensiunile cuprinse între 6/8-12/14 m. Dacă are trei nave, atunci peste zidurile sale s-a construit incinta mică a fortificației medievale, iar dimensiunile ar fi putut ajunge la 17/18 m x 25/30 m. Este greu de precizat perioada de construcție a edificiului.

O bazilică la Carsium nu trebuie să surprindă. Întârzierea cercetării arheologice este principala cauză a necunoașterii unui astfel de edificiu aici. Izvoarele istorice atestă așezarea în rândul celor 14 reședințe episcopale, dependente de mitropolia de la Tomis, în veacul al VI-lea²¹. În săpăturile efectuate la Hârșova au fost scoase la lumină o serie de materiale care atestă o viață creștină intensă. Din păcate, au fost publicate puține dintre acestea²².

6. Portul antic se găsește în partea de sud a fortificației, pe malul Dunării (Pl. VI, A, B; Fig. 4). Sub zidul medieval prins între cele două stânci calcaroase (despre care nu vom vorbi acum), spre partea de răsărit, se distinge un rest de zid din piatră prinsă cu mortar, cu asize regulate din cărămidă, care a servit instalației portuare antice²³. Campania anului 2012 a fost destinată cercetării acestuia²⁴. Au fost identificate trei faze de construcție pentru perioada antică.

A. Zidul portului din perioada romano-bizantină (Faza a III-a din analiza noastră, dar nu ultima din activitatea portului²⁵) este, după opinia noastră, cel care încă se vede prins între pintelul stâncos din a doua jumătate a părții dinspre răsărit și stânca ajustată vertical de care se ancorează în aceeași parte. A fost construit din piatră mică prinsă cu mortar din nisip, var și cărămidă pisată. Se păstrează pe înălțimea de peste 2 metri și lățimea de 2, 80 m. Grosimea acestuia îi conferă un pronunțat caracter defensiv, preluând rolul incintei care închidea fortificația spre sud, la Dunăre. În spatele zidului se află un culoar longitudinal lat de cca 0,80 m pavat cu cărămidă. Asizele sunt formate din câte trei rânduri de cărămizi cu dimensiunile de 0,32 x 0,40 x 0,05 m. Nu apare la suprafață decât în jurul stâncii, care se ridică din pământ, dincolo de mijlocul deschiderii dintre cei

²⁰ ZUGRAVU 1997, p. 311, n. 83 despre orientarea bazilicilor din Dobrogea (Histria, sud; Tomis, sud, sud-est; Ulmetum, nord-est; Noviodunum, nord).

²¹ BARNEA 1968 II, p. 459, n. 12.

²² NICOLAE 2007, p. 401-406.

²³ TALMAȚCHI 2000, p. 35-50.

²⁴ Săpătura a fost făcută de C. Nicolae și V. Bodolică. Vezi, NICOLAE 2013, p.65-66.

²⁵ În partea superioară se distinge, după calitatea mortarului, refaceri care pot fi datate, cu titlu preliminar, în epocile ulterioare de funcționare a cetății, respectiv bizantină, genoveză și otomană. În ansamblu, zidul are aici grosimea de 2,20 m și deschiderea de peste 38 m între cei doi pinteni stâncoși.

doi pinteni calcaroși folosiți pentru a ancora ambele capete ale zidurilor în toate epocile istorice.

B. La adâncimea de 1,60 m se găsește un alt rest de zid cu caracteristici de construcție similare primului. Nu se poate stabili grosimea acestuia. La nivelul pintenului stâncos de care se ancorează în partea de răsărit, este lat de 2,40 m după care se îngustează. Astăzi aici măsoară numai 1 m lățime. În fața zidului, până la adâncimea de 2,90 m sunt prezenți bolovani din piatră proveniți de la distrugerea acestuia, multe fragmente ceramice din secolele II-IV, oase de animale și urme de incendiere.

C. Prima fază a zidului portuar identificată de noi, fără a exclude existența alteia anterioare, se află la adâncimea de 3,20/3,30 m. Este reprezentată de un rest de zid din piatră prinsă cu un mortar nisipos. Acesta a fost legat de baza pintenului de stâncă dinspre răsărit unde se păstrează cel mai bine. Nu s-au putut face măsurători pe dimensiunile sale din cauza stadiului avansat de degradare. După îndepărtarea dărâmăturilor acestuia, la -3,40/3,50 m, au fost identificate 18 urme de pari care au fost înfițiți în mărul aluvionar. Dimensiunea actuală a orificiilor este cuprinsă între 0,10-0,20 m. Dată fiind colmatarea acestora cu aluviuni, de-a lungul timpului, este de presupus că stâlpii au putut avea inițial o grosime poate chiar dublă. Nu am găsit o altă explicație, la vremea respectivă, în afară de utilizarea acestora la substructura zidului. Tot așa de bine stâlpii identificați puteau sprijini un cheu tip „estacadă”, construit din material lemnos. Dispunerea neuniformă a amprentelor sugerează, mai degrabă, necesitatea susținerii cheului din zidărie implantat în nivelul aluvionar instabil. După indicațiile lui Vitruvius²⁶ pentru construcția zidurilor în porturi, dacă locul „este moale” acesta se va împănă cu pari (de anin sau măslin, după cum precizează autorul). În cazul de față, cel mai probabil, s-a folosit material din speciile spontane locale.

Pentru încadrarea cronologică a fazelor identificate ne putem baza, deocamdată, pe materialul numismatic descoperit în săpătură suficient de lizibil. În c. 4, la adâncimea de 2,30/3 m, pe nivelul C 2, (cheul pereat al fazei a II-a) au fost descoperite trei piese, cea mai veche din a doua jumătate a secolului al IV-lea, urmată de un *follis* de 20 *nummia* de la Justinian și cea mai târzie din secolul al XI-lea²⁷. Situația stratigrafică corelată cu datarea monedelor ne sugerează funcționarea pereului acestei faze a instalației portuare a cetății Carsium, în timp ce pentru faza târzie, după o creștere mare a apelor Dunării care a dus la o colmatare uriașă a bazinului portuar cu aluviuni, s-a amenajat un nou zid utilizat pe toată perioada medievală. Acest zid a fost refăcut de câteva ori cum indică o analiză mai atentă a mortarelor, în scop comercial dar și militar, până la distrugerea cetății în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În stadiul actual al cercetărilor nu putem spune dacă aici a funcționat, împreună, portul comercial cu cel militar. După cum se știe, de la Carsium provin mai multe fragmente cu ștampilele unității fluviale *Classis Flavia Moesica* descoperite pe platoul de sus al cetății²⁸, între care se află și un exemplar timpuriu²⁹. Cercetările viitoare vor da răspuns la aceasta întrebare.

²⁶ Vitruvius 5.12.

²⁷ Monedă de la Mihail IV (1034-1041)

²⁸ CHIRIAC, NICOLAE & TALMAȚCHI 1998 p. 141.

²⁹ CHIRIAC, NICOLAE & TALMAȚCHI, p. 154, Pl. II, 4.

7. Edificiul din strada Călărași. O cercetare preventivă pe strada Călărași³⁰, la ca. 100 m de poarta de nord și 200 m de zidul instalației portuare care marchează limita de sud a cetății Carsium, a prilejuit descoperirea parțială a unei construcții (Pl. VII, Fig. 5). Săpătura are o importanță deosebită deoarece identifică, chiar parțial, restul unei construcții din perioada romano-bizantină (A) a cărei utilitate nu o putem preciza deocamdată. Mai interesantă pare stratigrafia din această zonă care poate deveni utilă în perspectiva altor cercetări.

1. Nivelul modern în grosime variabilă de 1,20/1,50 m, mai adânc în groapa identificată în profilul de nord în S 1 care ajunge la 2 m (1-4 în Pl. V). Aici s-a pus în evidență nivelul de incendiere și demolare al unei construcții cu fundația din piatră mică compactată și pereții din lut. Cel mai probabil este vorba de o locuință turcească din cartierul „Dijmahala”, cu puține materiale, care s-a dezvoltat peste zidurile de răsărit ale fortificației otomane, așa după cum apare această zonă pe hărțile întocmite în primii ani ai secolului al XX-lea (la Pamfil Polonic, Harta Marelui Stat Major al Armatei sau cea a cpt. D. M. Ionescu)³¹.

Pe profilul de est și nord al săpăturii se observă existența unei intervenții contemporane (o groapă, adâncă de 1,80 m, în componență cu resturi de plastic, deșeuri textile și metale actuale în partea inferioară, exact deasupra zidului de nord al edificiului) care a avut ca scop să faciliteze exploatarea pietrei din ziduri.

2. Nivelarea cu materiale arheologice diverse continuă de la 1,20/1,50 m până la adâncimea de 2,30 m (5). De aici au fost recuperate fragmente ceramice amestecate (secolele IV-VI și IX-XI). Originea acestora este greu de stabilit. Cel mai probabil, la construirea incintei de răsărit a cetății otomane, care ar trebui să fie nu foarte departe spre est, nivelele antice au fost afectate, iar materialele sunt antrenate, acum, în această nivelare. Săpăturile din „cetate” au identificat un nivel „Dridu” din care s-au cercetat mai multe locuințe și cuptoare ceramice. Nu este exclus ca acesta să se întindă spre nord, până aproape de locația unde s-a efectuat acum cercetarea. Materialele din secolele IV-VI își au originea în ultimul nivel identificat. După părerea noastră, la reconstrucția cetății în secolul al VI-lea au fost recuperate materialele de construcție necesare acestei acțiuni, iar restul (piatră mică, fragmente ceramice, mase mari de pământ provenind din ziduri) a fost întins (nivelat) pe o suprafață apreciabilă în exteriorul noilor ziduri.

3. Nivelul datat cu materiale romano-bizantine (ceramică și monede) reprezintă partea unei construcții (un edificiu cu ziduri din piatră legate cu pământ) care a sfârșit în urma unui incendiu puternic (6-11). Edificiul descoperit, ridicat inițial din piatră cu asize neregulate din cărămidă prinsă cu pământ galben, a fost distrus în urma unui incendiu puternic. Din prima fază se păstrează un rest de zid pe latura de vest și o porțiune de pe latura de nord de un metru înălțime. Refacerea s-a realizat din piatră bolovănoasă prinsă cu pământ de culoare închisă. Grosimea zidului este de ca. 0,75 m. Înălțimea maximă păstrată este de 1,10 m. Lipit de zidul de vest se află restul altuia, mai vechi. Poate fi din aceeași construcție, o fază anterioară sau poate fi un edificiu anterior. La adâncimea de 3,45 m spre sud, se păstrează câteva pietre lustruite la suprafață,

³⁰ Str. Călărași, nr. 4, cercetare preventivă investiția „Construire locuință parter”, beneficiar Regep Vârlan. După încheierea săpăturii s-a renunțat la executarea proiectului.

³¹ POLONIC (*mss.*); IONESCU 1904, Pl. 2.

care provin dintr-un de pavaj. Din pământul dintre acestea provin două monede, dintre care una, păstrată în stare bună, este de la Constantin cel Mare³². Prezența ei poate fi un indiciu care dovedește perioada în care s-au realizat toate lucrările de construcție/refacere ale edificiului descoperit. Urmele unei distrugerii violente se văd peste tot, și în interiorul construcției, și în împrejurimile ei. În profilul de nord se identifică, la nivelul zidului, arsură și fragmente de materiale de construcție provenind de la distrugere. După toate probabilitățile distrugerea se poate plasa către a doua jumătate a secolului al IV-lea și se leagă de invazia vizigotă în imperiu din anii 376-378³³. Evenimentele de atunci au deschis calea pătrunderii în imperiu a altor migratori. Aceștia au pus stăpânire pe capetele de pod care asigurau legătura cu comunitățile din stânga Dunării. În anul 434, prin tratatul de pace încheiat cu hunii, fortăreața *Karsos* din Tracia (cel mai probabil *Carsium*) rămâne în stăpânirea barbarilor³⁴.

Descoperirile prezentate, care aduc elemente noi cu privire la dezvoltarea pe orizontală a fortificației de secolul al IV-lea, au un rol important în stabilirea ipotetică a limitelor cetății *Carsium*. Ni se pare tot mai evident faptul că primul edificiu prezentat mai sus, cel de la intersecția străzilor Cetății și Alexandru cel Bun, se afla în interiorul fortificației, poate chiar către limita de sud-vest. Celelalte sunt edificatoare pentru stratigrafia sitului în secolele II-VI. Cercetările viitoare și mai ales introducerea perimetrului situat între strada Unirii și strada Cetății într-un regim de protecție urbană cu regim special vor conduce, într-un timp nu prea îndepărtat, la salvarea, cunoașterea și valorificarea unei părți importante din fortificația antică. Aceasta în condițiile în care vechile edificii nu au fost distruse semnificativ de ridicarea incintei răsăritene a fortificației otomane. După cum se poate observa la fața locului, diferența mare de nivel dintre strada Călărăși și strada *Carsium*, care poate marca și traseul incintei medievale, poate fi tocmai consecința acestei intervenții majore din secolul al XVII-lea când cetatea otomană a fost reconstruită din temelii.

BIBLIOGRAFIE

ARICESCU 1971 – A. Aricescu, *Noi date despre cetatea de la Hârșova*, Pontica 4 (1971), p. 351-369.

BARNEA 1968 – I. Barnea, *Perioada Dominatului*, în DID II, București 1968, p. 369-502.

BARNEA 1971 – I. Barnea, în DID III, București, 1971.

BĂRBULESCU & BUZOIANU 2009 – M. Bărbulescu, L. Buzoianu, *Inscriptions inédites et révisées de la collection du Musée d'Histoire Nationale et d'Archéologie de Constantza I*, Pontica 42 (2009), p. 389-407.

CANTACUZINO 1992 – Gh. Cantacuzino, *Cercetări arheologice la fortificațiile de la Hârșova*, BCMI 3 (1992), p. 58-67.

CCA 1994 – P. Damian și colectiv., *Hârșova, „Edificiu”*, CCA, Campania 1993, Satu Mare, 1994, p. 31.

CCA 1995 – P. Damian și colectiv., *Hârșova, jud. Constanța [Carsium] „Edificiu”*, CCA, Campania 1994, Cluj Napoca, 1995, p. 40.

³² Este o monedă cu legenda *DN CONSTANTINI MAX AUG/VOT/XX*.

³³ BARNEA 1968, p. 399-400

³⁴ DID II, p. 407 cu nota 15.

CCA 1996 – P. Damian și colect., *Hârșova, jud. Constanța [Carsium] „Edificiu”, CCA, Campania 1995, Brăila, 1996, p. 56-57.*

CCA 1997 – P. Damian și colect., *Hârșova, jud. Constanța [Carsium] „Edificiu”, CCA, Campania 1996, București, 1997, p. 26.*

CCA 1998 – P. Damian și colect., *Hârșova jud. Constanța [Carsium] „Edificiu”, CCA, Campania 1997, Călărași, 1998, p. 28.*

CCA 1999 – P. Damian și colect., *Hârșova, jud. Constanța [Carsium] „Edificiu”, CCA, Campania 1988, Vaslui, 1999, p. 53.*

CCA 2002 – P. Damian și colect., *Hârșova, jud. Constanța [Carsium] „Edificiu”, CCA, Campania 2001, Deva, 2002, p. 194-195.*

CHIRIAC & NICOLAE 1995 – C. Chiriac, C. Nicolae, *Despre o eventuală bazilică la Carsium, Comunicare, Sesiunea Pontica (1995).*

CHIRIAC, NICOLAE & TALMAȚCHI 1998 – C. Chiriac, C. Nicolae, G. Talmațchi, *Noutăți epigrafice de epocă romană la Carsium (Hârșova, jud. Constanța), Pontica 31 (1998), p. 139-162.*

CHIRIAC et alii 1999 – C. Chiriac, S. Grămăticu, G. Talmațchi, C. Nicolae, *Descoperiri monetare la Carsium (Hârșova, jud. Constanța), Pontica 32 (1999), p. 317-342.*

CONDURACHI 1967 – E. Condurachi, *Neue Probleme und Ergebnisse der Limes Forschung in Scythia Minor, SMR, Graz (1967), p. 162-174.*

DAMIAN 1997 – O. Damian, P. Damian, *Date preliminare despre un edificiu romano-bizantin descoperit la Hârșova (campaniile 1990, 1992), Cercetări Arheologice 10 (1997), p. 231-240.*

Inventar 1904 - Registrul de Inventar al Muzeului din Hârșova (1904) Seria II, Antichități.

IONESCU 1904 – D. M. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului XX, București, 1904.*

NICOLAE 1993 – C. Nicolae, *Despre topografia anticului Carsium, Pontica 26 (1993), p. 215-229.*

NICOLAE 2007 – C. Nicolae, *O monogramă creștină de la Carsium (Hârșova, jud. Constanța), Pontica 40 (2007), p. 401-407;*

NICOLAE 2013 – C. Nicolae, *Raport de cercetare arheologică Hârșova, jud. Constanța [Carsium], Campania 2012, CCA, (2013), p. 65-66.*

NICOLAE 2015-2016 – C. Nicolae, *Șantierul arheologic Hârșova-cetate. Sectorul „incinte vest” Campaniile 2000-2007, Pontica 28-29 (2015-2016), p. 281-304.*

NICOLAE 2016 – C. Nicolae, *Date noi despre fortificația otomană de la Hârșova: în vol. Dobrogea, Coordonate istorice și arheologice, Tulcea, 2016.*

NICOLAE 2017 – C. Nicolae, *Cercetări arheologice la cetatea Carsium (Hârșova, jud. Constanța). Sectorul „Incinte nord”, Pontica 50 (2017), p. 307-321.*

NICOLAE 2018 a – C. Nicolae, *Date noi despre Carsium în secolele IV-V, Comunicare, sesiunea Pontica, (nov. 2018).*

NICOLAE 2018 – C. Nicolae, *Poarta de nord a cetății romano-bizantine Carsium, Pontica 51 (2018), p. 343-363.*

PÂRVAN 1913 – V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia Minor, AARMSI, Tom. 35 (1913), p. 478-491.*

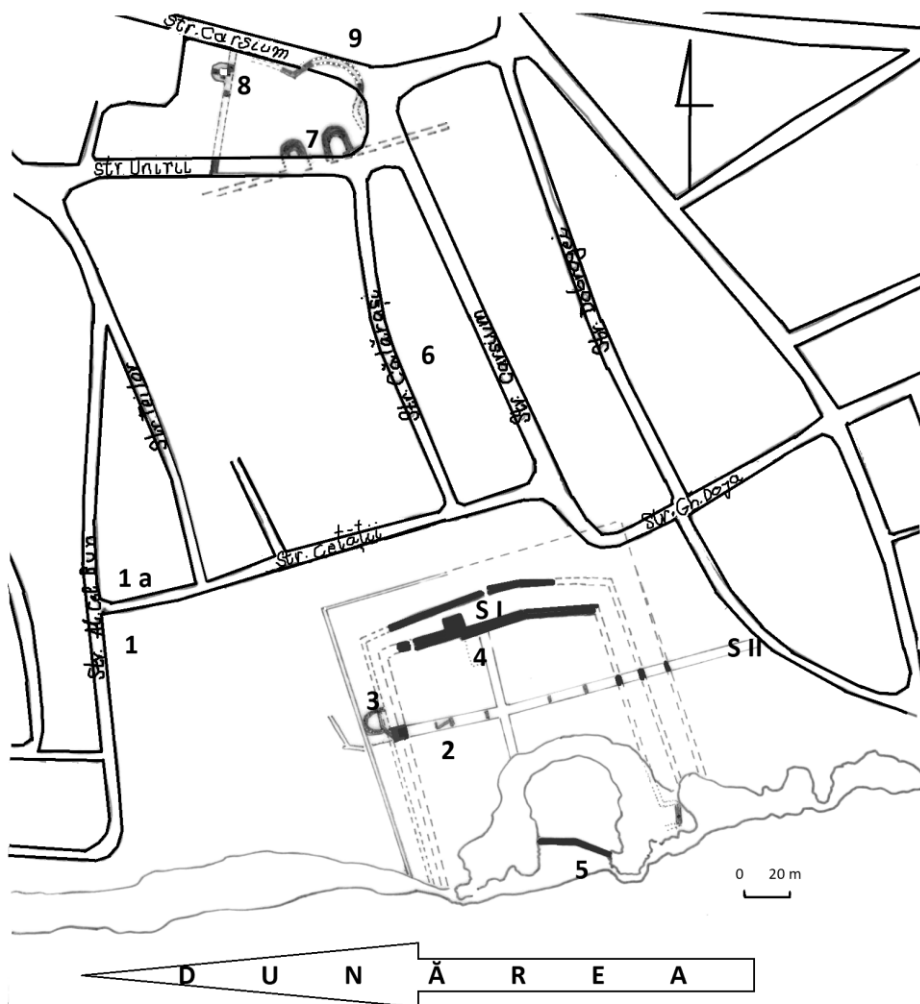
POLONIC (mss.) – P. Polonic, *Cercetările de la Hârșova până la Ostrov (Silistra), Caiet 12, p. 1-2, manuscris, Biblioteca Academiei Române.*

POPESCU 1989 – E. Popescu, *Dobrogea și ținuturile românești nord dunărene în secolele IV-VI, Symposia Thracologica 7 (1989), p. 189-198.*

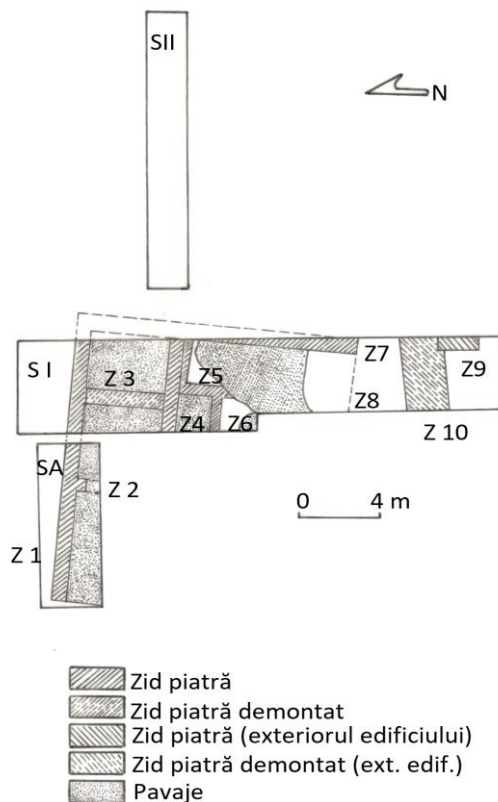
TALMAȚCHI 2000 – G. Talmațchi, *Portul militar și comercial de la Carsium (Hârșova) în epocile istorice romană, romano-bizantină și medievală, Anuarul Muzeului Marinei Române 3 (2000), 2, p. 35-50.*

ZUGRAVU 1997 – N. Zugravu, *Geneza creștinismului popular la români, București, 1997.*

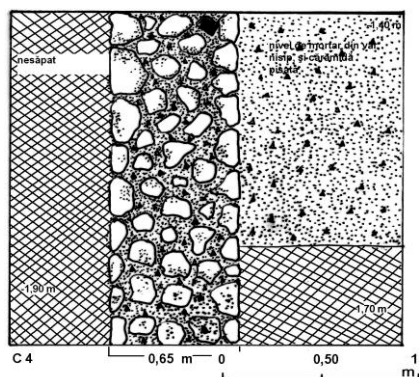
VITRUVIU – Vitruviu, *Despre arhitectură, traducere G. M. Cantacuzino, Traian Costa și Grigore Ionescu, București, 1964.*

Pl. I - Planul general al zonei cetății romano-bizantine: 1. Edificiul 1 (săpătura Damian); 1 a. Zidul de la nord de str. Cetății; 2. Edificiul din „cetate”; 3. Elemente de fortificație în sectorul „incinte vest”; 4. Basilica de la Carsium; 5. Portul antic al cetății (peste care se suprapune portul fortificației medievale); 6. Edificiul din str. Călărași; 7. Poarta de nord a cetății romano-bizantine (sec. IV-V); 8. Rest de turn rotund și incinta din str. Unirii; 9. Rest de turn de colț al cetății medievale (epoca otomană) / General plan of the Roman-Byzantine fortification: 1. Building 1 (Damian archaeological research); 1 a. wall North of Cetății St.; 2. The building inside the „fortress”; 3. Fortification elements in sector „West precincts”; 4. The Basilica in Carsium; 5. The ancient harbour (overlapped by the medieval one); 6. The building on Călărași St.; 7. North gate of the roman-byzantine fortification; 8. Remnants of a rounded tower and the incinta din str. Unirii; 9. Remnants of a corner tower of the medieval fortification (Ottoman period).

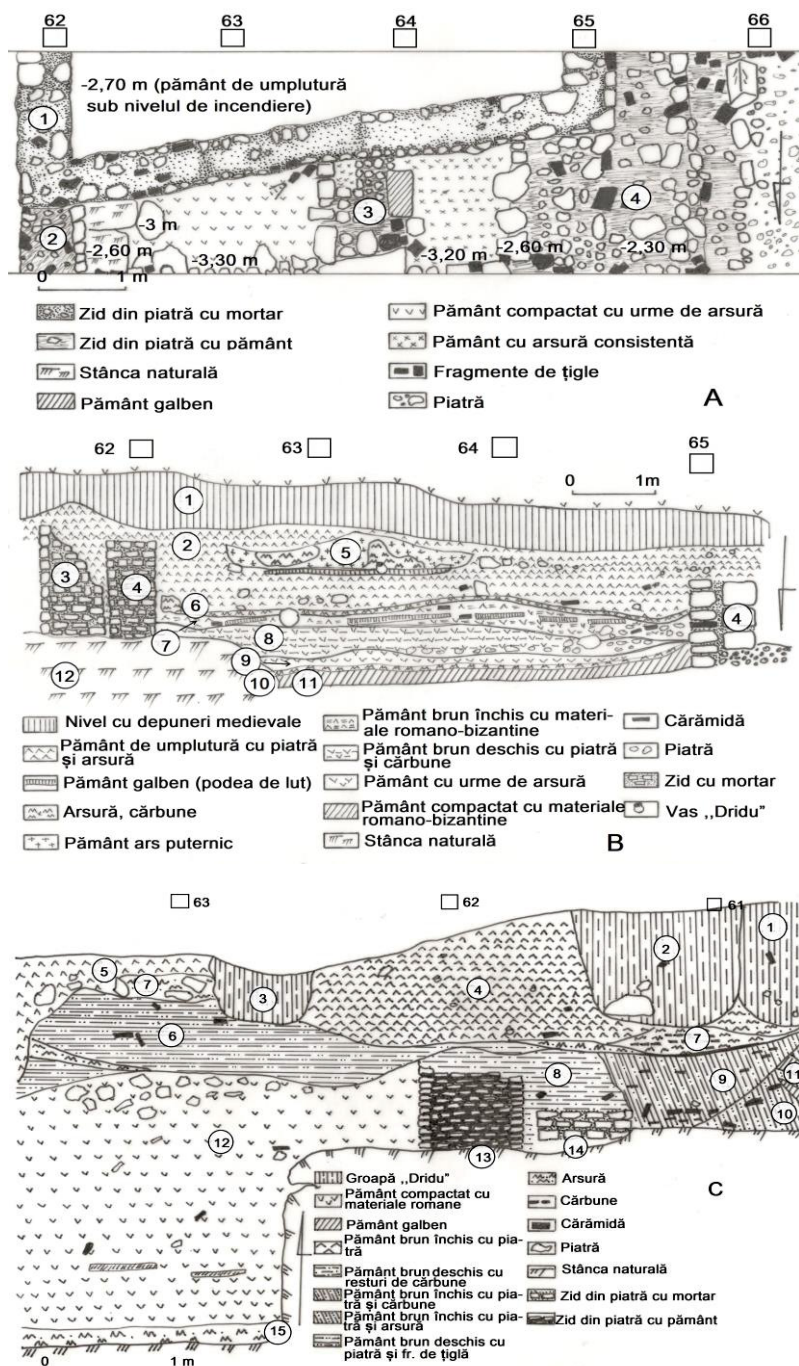
Pl. II - Edificiul 1 de la intersecția străzilor Alexandru cel Bun și Cetății. (după Damian 1997, Pl. I) / Building 1 situated at the intersection of Alexandru cel Bun and Cetății Streets (after Damian 1997, Pl. I).

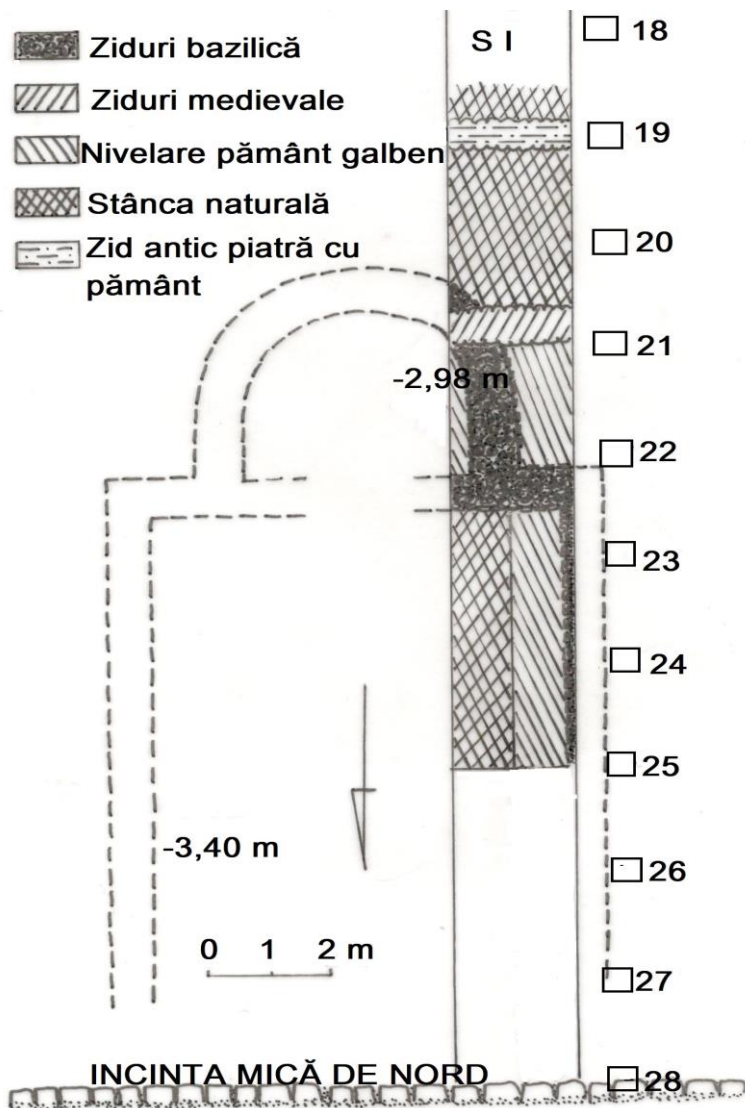
Pl. III - Plan casetă C4 (Edificiul 1 a) / Drawing of C4 (Building 1 a).

Fig. 1 - Casetă C 4 (Edificiul 1 a) / C 4 (Building 1 a).

Pl. IV - Edificiul din „cetate”: A. Plan general; B. Stratigrafia profilului sudic; C. Stratigrafia profilului nordic / The building inside the „fortress”: A. General plan; B. Stratigraphy of the southern profile; C. Stratigraphy of the northern profile.

Pl. V - Basilica de la Carsium. Plan general /
The Basilica in Carsium. General plan.

**Fig. 2 - Edificiul din „cetate” (nr.2) /
The building inside the „fortress”
(no.2)**

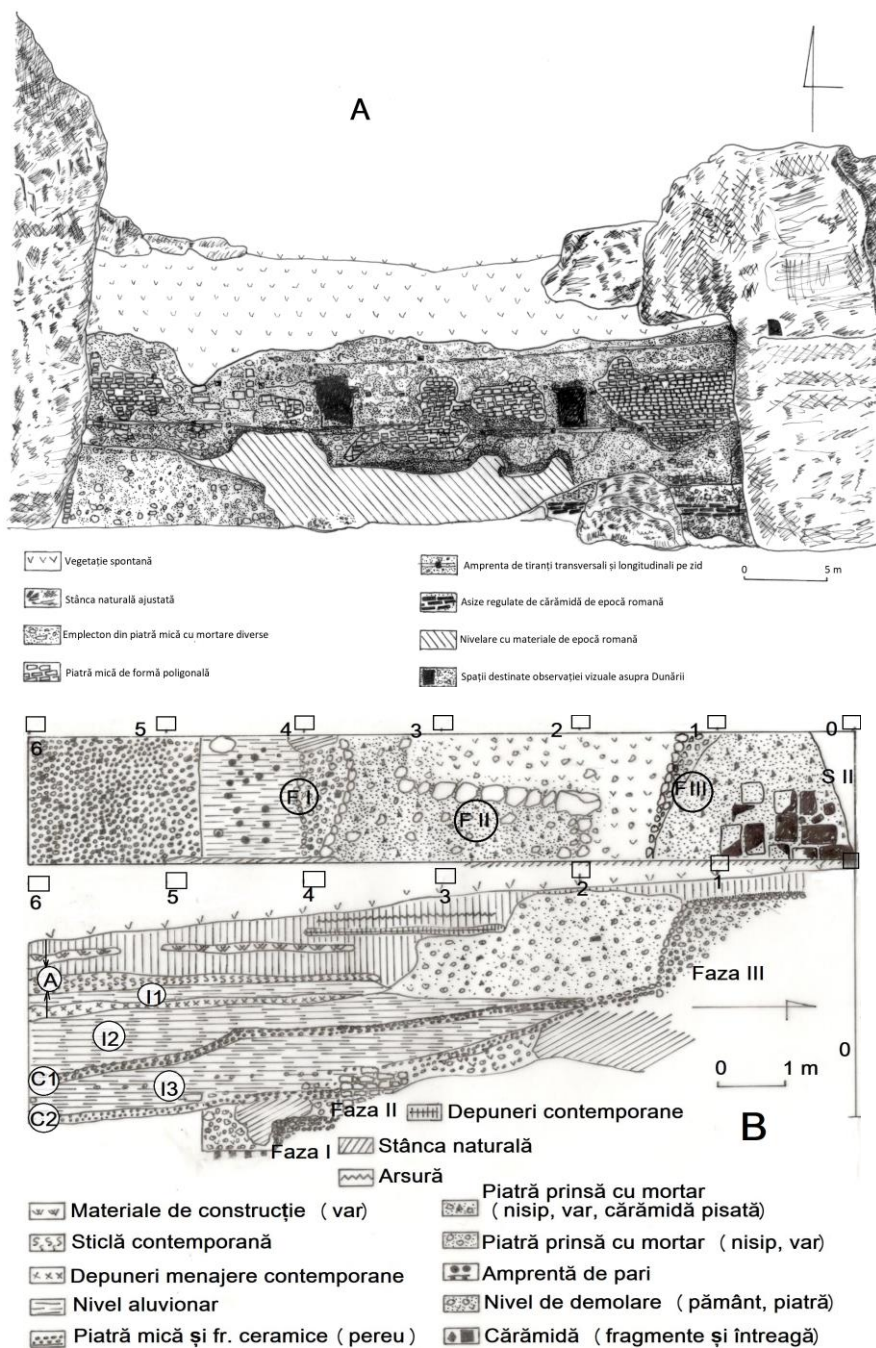
**Fig. 3 - Basilica de la Carsium
(nr. 4)/ The Basilica in Carsium
(no.4)**

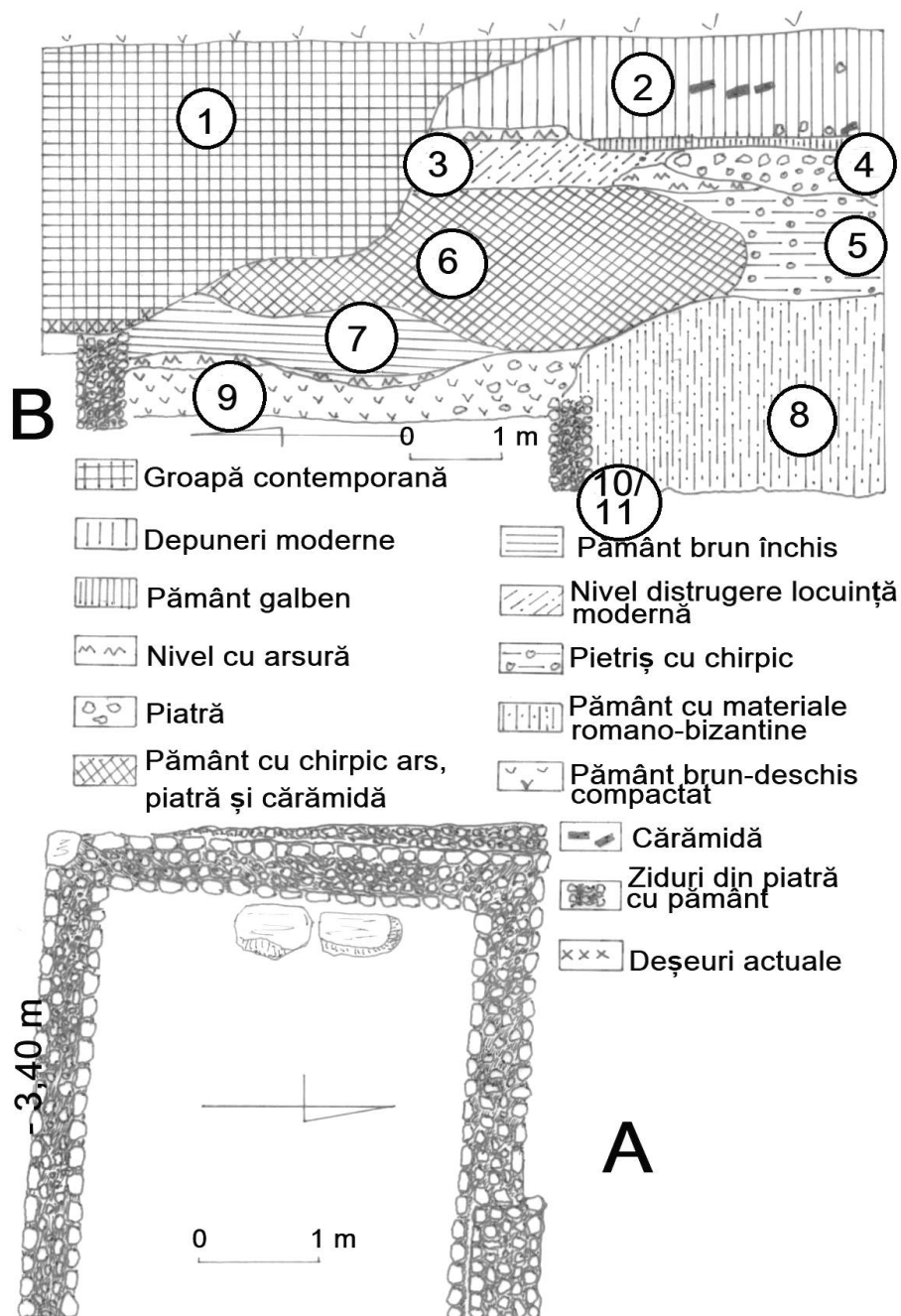
**Fig. 4 - Portul și fazele sale
descoperite până în prezent (nr.
5) / The harbour and its phases
discovered so far (no. 5)**

**Fig. 5 - Edificiul din str. Călărași
(nr. 6) / The building on Călărași St.
(no. 6)**

Pl. VI - Portul cetății: A. Portul antic și medieval; B. Secțiunea S II (sus) și profilul de est al acesteia / The harbour: A. The ancient and medieval harbour; B. Section S II (the upper part) and its eastern profile.

Pl. VII - Edificiul din str. Călărași (A) și profilul de răsărit (B) / The building on Călărași St. (A) and the eastern profile (B).